

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вопора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Булкбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

1883 жылы Орск қаласынан қазақ оқушыларының мектебі және Торғай қаласынан кәсіптік училище ашылды. 1886 жылы оқытушылар даярлайтын мектептің толық курсын аяқтағандар 1887 жылы болыстық мектептерге мұғалім болып орналасты. 1887 жылы Ырғыз қыздар училищесінде қазақ қыздарының оқып, білім алуы жолға қойылды. 1891 жылы 1893 жылдары облыста мұнан басқа тағы екі қыз балалар училищесі ашылды (Торғайда және Қостанайда). Жыл сайын мектептердің ашылуы қаражатты үнемі арттырып отыруды қажет етті. Мұның барлығы әрбір үйге салынатын салықтан жиналатын еді. 1891 жылы облыстағы оқу-ағартуға жұмсалған қаржы 49651 сом, яғни әрбір мектепке 1986 сомнан келді. Сондықтан әрі арзан, әрі тиімді мектептің жаңа түрі - ауылдық мектептер ашу қолға алынды. Бір жағынан бұл далалық облыстар үшін жаңа Ережеге сәйкесті (1891 ж. 25 наурыз) қажет еді. Ауылдық мектепке жылына 324 сом ғана қаржы жұмсалды. Осы мектептер арқылы облыста халық ағарту ісін көтеруге болатын еді. Ауылдық мектептер 1892 жылдың қаңтарында 30-ға жетті.

Торғай облысындағы халық ағарту ісінің тарихын мына кезеңдерге бөлуге болады. Біріншісі - 1824 жылдан 1868 жылға дейінгі кезең. Бұл қазақ балаларының орыс мектебінде кездейсоқ түсіп оқып шығуы. Екіншісі - 1868 жылғы 21-қазандағы жарияланған уақытша Ережеге сәйкес Торғай облысындағы бастауыш білім беру жүйесінің жүзеге асуы және оқуды одан әрі ауыл шаруашылығы мектептерінде, гимназияларда, тіпті университеттерде жалғастырып оқуға мүмкіндік беретін мектептердің ашылуы еді. Үшіншісі-1891 жылы 25 наурыздағы жаңа Ережеге байланысты облыста бастауыш білім беруді қолға алу және 2 кластық қалалық типтегі училищелердің, қыздар училищелерінің ашылуы еді.

Патша үкіметінің білім саясатының негізгі бағыттарында қазақ даласында орыс-қазақ мектептерін құрумен қоса, мұсылман мектептері мен медреселердің санын шектеу, араб әліппесін және ортақ түркі («татар») тілін ығыстырып, орыс тілімен алмастыру да көзделеді.

Халық ағарту министрі граф Толстой 1876 жылы императорға берген есебінде: а) «Барлық іс қағаздарында татар тілінің орнына қырғыз тілі қолданылсын...Қырғыз сөздері орыс әліпбиімен жазылсын: ә) «Осыған сәйкес біртіндеп татар тілмаштарын далалық қырғыздармен ауыстыру керек» деген ұсыныс жасайды. Император бұған келісім берген. Бұл ұсыныс уездік басақармаларға төмендегідей түсіндіріледі: «Бұл нұсқаудың дала әкімшілігіне ғана қатысы бар. Қырғыздардың татарлануына шек қою, орыс әрпімен өз тілдерінде жаздыру қажет».[8]

Орыс әріптері негізінде қазақ әліпбиін құрастыру 1873 жылдың көктемінен басталады. Ерекше комиссия жұмысына Е.Шолақов, Ы.Алтынсарин т.б. қатыстырылады. Ы.Алтынсарин 1879 жылы «Қырғыз хрестоматиясын» (бұған Ильминскийдің де ықпалы болғаны сөзсіз) жарыққа шығарады.[9]

Отаршыл әкімшілік бұл хрестоматияны насихаттап, таратуға көп күш салады.

Облыстағы білім берудің орыстық жүйесі, оның негізгі буыны ретіндегі орыс-қазақ мектептері оқу барысындағы орыстандырудың жақсы жақтары болды.

Орыс-қазақ мектептерін бітірген түлектердің біразы қазақ зиялыларының алғашқы буынын құрады. Олардың арасынан өз халқының тағдыры, келешегі үшін жанын сала күресушілер де шықты.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚРОММ.64-қор.1 тізбе.125-іс,23-парақ
2. Обзор Тургайской области за 1889 год. Орынбор 1889 .
3. Обзор Тургайской области за 1885 год. Орынбор 1885
4. Сонда. 9 бет
5. Временная инструкция 106 бет
6. Сонда. 54 бет.
7. «Қазақ» Алматы, 1998 ж, 221бет
8. Орынбор облысының мемлекеттік мұрағаты. Қор.6, Тізім 10, 8239-іс
9. Сонда, 1902 іс, 17-парақ.

Арапов Ж.М.

ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ

Қазақ халқының этногенезінде өзіндік рөл атқарған наймандардың этникалық шығуы, айқындалатын күрделі мәселелердің бірі. VIII-XIV ғасырларда тайпалық қауымның қазақ халқының

құрамында жазылған дерек көздері туралы тапшы. Қазіргі қазақ құрамында ру тайпалардың қазақ ұлысына қосылған. Қазақ тарихында көбіне ел аузында алынған аңыз шежірелерде айқындаймыз. Қытай, моңғол, орыс, парсы, араб деректерде, тайпа бірлестігін туралы деректерде көреміз. Найман атауы туралы шығуы туралы ғалымдар бір тоқтам келген жоқ. Зерттеушілердің екі бағытта жүргізілетін мәселелерді қарауға болады. Түрік және моңғол тайпасының тұрғысынан қарайды. Рашид аддин айтуынша «тюркские племена, подобно жалайрам, татарм, ойратам, онгутам, кереитам, найманам и прочим, из которых каждое имело определенное имя и специальное прозвище, все они из за самовластия называли себя тоже монголами, несмотря на то, что в древности они признавали этого имени» [1]. Рашид ад - дин мәліметтерінде наймандар мекендеген жері таулы және алқапты аймақтарында өмір сүрді. Наймандар қаңлылармен бірге Үлкен Алтай. Емелде, Кемі Таласта және Көк Ертісте мекендеген. VIII ғасырдың ортасында Жоғарғы Ертіс пен Орхон аралығы, Хангайдан Тарбағатайға дейін жерлерді алып жатты [2, 46 б]. Яғни 3. Қинаятұлы айтуынша наймандардың территориясы моңғол үстірті деп көрсетеді [3,3 б]. Наймандар туралы алғашқы мәліметтерде қытайдың «Ляо ши» жазбаларында VIII ғасырда белгілі бола отырып, найманды «сегіз оғыз» деп байланыстырып кетеді [4, 165 б].

Рашид ад - дин деректермен «Юань - чао - ма - ши» деректерді салыстыра отырып, этникалық Моңғолдардың IX ғасырдың жартысында Шыңғыс ханнан дейін, оңтүстік - шығыс татаби немесе оңғыттар, солтүстігінде басым бөлігі татарлар ордасы болса, солтүстік және батыс бөлігінде керей, жалайыр, моңғол тайпалары Онон мен Керулен өзеннің аралығында мекендеді. Тамир мен Орхон Ертіс өзенне дейін наймандар болса, солтүстікте Селенгі меркіттер, Косогола мен Тану - ойраттар болса, туба және орман халқы, Енесей - қырғыздар мен тағыда басқа тайпалар болды. Шыңғыс ханның жаулау барысында көптеген тайпалар сол аймақта мекен етті. Моңғолдардың аймағындағы тайпалар басым бөлігі осы тайпалар құрады: жалайыр, керей, найман, басқа түркі тайпалар құралған болатын [5, 212-214 б].

Найман туралы қытай транскрипцияларында, Алатау жоталары мен батыс шығысындағы аймақты алып жатқанын туралы сипатталады. Негізгі ұлыс ретінде Қаңқай тауы мен Алтай тауы арасындағы мәліметтерде көрсетеді. Олардың орталық аймағы қазіргі Қобда аймағы маңы болған деген болжамда бар. Олардың өріс - қоныстары Алтай, Қара Ертіс пен Зайсан маңына дейін, тіпті Тарбағатай тау жоталарына дейін қамтыды. Осы маңда Жетісудың қарлұқтарымен, Орталық Қазақстан мен Шығыс Қазақстанның қаңлы - қыпшақтарымен тығыз байланыстырып отырған. Мұнда Қаңлылардың жекелеген топтары мен Көк Ертістің бойында наймандармен араласып отырған. Ұлыс аймағы екінші бір шеті Жоңғар даласы арқылы, Бесбалықтың Ұйғыр Идиқ - құтымен шекараласып жатты. Наймандардың шығыс жақ шекарасы, Қаңқай тау жоталар арқылы керейлермен іргелес болды, ал солтүстік бөлігінде қырғыздар болды. «Юаньши» кітабында олардың Кем өзеннің жағалауына дейін мекен еткен туралы деректер бар. Наймандар күшейген сайын қырғыз жеріне дейін аралықта болып жатты. Сонымен қатар наймандар негізгі бөлігі көп заманнан бері қоныстанып жатқан байырғы түркі тайпалардың ұрпағы деуге болады. Деректемелерде наймандар мен қидандар күшейген шақта бір сәт болса да олармен вассалдық қатынас орнатты [6, 71-72 б]. Рашид аддиннің «Жамиғ ат тауарих» шығармасында түрік, моңғол тайпалары жайында көп мағлұмат берілген. Найман, керей, меркіттер, қыпшақтар туралы келтіреді. Б.Базылхан былай дейді: XIII ғасырда түрік тілде керей, найман, меркіт, жалайыр, қоңырат, ұйғыр, қырғыз, татар тайпалары мекендеген. Шыңғыс хан барлық тайпаларды біріктіріп моңғол империясын құрады дейді.

Д. Майдар «Шыңғыс қаған және моңғол империясы» атты еңбегінде «б.з.д. III ғ. б.з. X ғ. аралығында Моңғол жерінде моңғол түрік тектес көшпелі» еуразиялық мекенді сипаттайды. XII XIII ғасырларда Орталық Азияны мекендеген этностардың басым көпшілігі негізінен қазіргі қазақ халқының құрамындағы ру тайпалары кездеседі. Түрік этностардың Керей, Найман, Жалайыр, Меркіт, Оңғұт, Қоңырат этностарды айқындауға болады. Қазіргі қазақ халқының қалыптасуының керей, найман, жалайыр, қоңырат, уақ, меркіт т.б. тайпалар түркі тілдес тайпалар болған. XIII ғасырда пайда болуы, XV ғасырда қазақ этносының қалыптасуы. Түрік және моңғол этностар қатар аралас құралас өмір сүрді. Л. Викторов түрік, моңғол тектестерді байланыстырып ұсынады. Түркі тілдес этностарға б.з.д III ғ. - б.з. IV ғ. Хүннү, батыс сяньби. V - XI ғасырлар түрік, юаньхэ, (хойху, ойхор), гаогюй, және т.б Орталық Азия тайпалары. X XII ғасырларда наймандар, керейіт, меркіт (цзубу), оңғұт тайпалары жатқызылса. XII XIII ғасырларда найман, керейіт, меркіт, (цзубу), оңғұттар. Моңғол тілдес этностарға б.з.д III ғ. - б.з. IV ғ. Дүнхү, сяньби, ухуань, юйвынь, тоба, муюн, тоган. V-XI ғасырларда хи (татабы), улянха, шығыс ұрыянқай, а – ша (тогон хоры қытаң (қытай) [7, 46-50 б].

Сәдібек Зайыр қазақ шежіресінде Наймандар V - VIII ғасырлар арасындағы наймандар Байқал көлінің оңтүстігінде мекендеген. Олар барлық уақытта Орхон - Ертіс өзеннің арасында хандық құрып жүрді. Олардың батысында Арғындар болды [8, 96 б]. В.В Радловтың найман тайпасы көшіп жүретін мекені орта Ертіс пен шығысқа қарай, оңтүстігінде арғындар, қытай шекара бөлігімен балхаш дейінгі аралықта мекен етті. Мынандай тайпалардан тұрады: ергенектер - шығысында бұқтырманың жоғарғы бөлігі, булаты, терс - тамгалы, терт - аул, бағаналы, садыр, кендж - каптағай, исенгул, адбан, суан, акбура [5, 267 б].

Қазақ халқының наймандар туралы Лев Гумилевтің сөзі: Наймандардың тарихы тек Шыңғыс ханның дәуірінен бері, яғни XII ғасырдағы екінші жартысынан бастап мәлім болса, ең көп, ең мәдениетті наймандар жөніндегі келтіреді. Найман деген сөз монғолша «сегіз» дегенді білдіреді. Рашид аддиннің наймандардың тіршілігі монғолдарға ұқсас ақиқаты бар. Екі тайпада көшпелі мал шаруашылықпен айналысты [9, 198 б]. Наймандарды монғол тегіне жатқызатын, оған бірнеше зерттеушілер: А.М. Позднеев, К. Д'Оссон, В.В Бартольд, В.П. Васильев, В.Я. Владимирцов, Г.Н. Потанин, қазақ ғалымдар ішінде, Ш. Уәлиханов, М. Тынышбаев қостады. Жалпы найман туралы түрік тектес тайпалар ретінде Рашидад-дин бастау ала отырып, бірнеше шығыстанушы ғалымдар қолдайды. Ә. Марғұлан найман тайпасы туралы түрік текті екендігін анықтаған. Тас жазулардың тамғаларының барлығы түрік тектес тайпалардың тамға жазуларына ұқсас екенің дәлелдейді [10, 234-235 б].

Қазақ шежіресі бойынша наймандар үш ірі атаға: Терістаңбалы, Сарыжомарт, Төлегетай деп бөлінеді. XII ғасырда наймандар қазіргі Шығыс Қазақстан облысы мен Батыс Мұңғылияны мекендеген. Білгі хан қайтыс болған соң, хандық екіге бөлініп кетеді. Бұйрық пен Таян хандар екіге бөліп басқарады. Осындай себептермен әлсіреген хандықты, Шыңғыс хан мен Керей мемлекетінің билеушісі Уан хан екеуі шабуылдау нәтижесінде басып алады. Наймандар монғол емес, түркі тілде болғанын Александр Қадырбаев келтіреді. Негізгі деректер келтіре отырып «XII ғасырдағы найман ұлысында іс - қағаздар түрік жазуымен жазылған, ханның алтын мөрімен таңбаланған» - деп жазады. Найман руы түркі халықтардың барлық құрамына енген [11, 115 б].

Данияров. Қ. «Шыңғысханның тарихы» атты еңбегінде Найман сөзінің шығуы «Най» және «Ман» сөздерімен байланыстырады. Най сөзінен: найза, сырнай, сайман, Ман сөзінен: саман, оқыраман, мана т.б сөздермен жасалады деген пікірді білдіреді. Данияровтың ұғымына бірнеше тарихшылар келіспейді, мүмкін ол сөздің бірнеше ұғыма бар шығар [12, 25 б].

Наймандар мен керейлер туралы түрік тілінде сөйлеген туралы Рашид -ад-дин еңбегінде айтылады. Шыңғыс хан мемлекеті құрылмас бұрын наймандар түрікше аты «сегіз», найман екеуі бір мағынада - «сегіз ата». Оны Н.А. Аристов пен С. Мураяма көрсеткен болатын [13]. З. Қинаятұлы, бұл атаудың X - XI ғасырдың географиялық орналасу жағдайына байланысты деген ұғымды ұсынды. Наймандар мекен еткен Хангайдан Тарбағатай, Ононнан Көк Ертіске дейінгі аралықта сегіз өзен бар деген ұғымды атайды [14].

Шыңғыс хан монғол мемлекетінің шаңырағын көтермес бұрын, қытай деректемелерінде монғолдарды (мэнгубу), наймандарды (найманбу), керейлерді (кэлебу), оңғыттарды (вангубу) деп атаған [6, 58 б].

Д. Доманина ресей зерттеуші айтуынша XII ғасырдың көшелі тайпалар ішінде жұмбақ болып табылатын наймандар деп атап кетеді. Түркі дәуірінде «Қалын найман - қытайға қанат жайған» қанатты сөздер. Наймандар мен Шыңғыс хан арасында оппозициялық қарым - қатынаста болды. М. Оразбай айтуынша наймандардың жазуы болғанының, соның ішінде Шыңғыс ханның ағасын Хасарды үйреткен туралы айтады. Оның негізгі атап кеткен, Плано Карпини жазып кеткен, Күйік ханның жазған хатын найман жазу үлгісін көрсетеді. Мүмкін найман жазу түрік жазулардың шыққан болуы тиіс, негізгі деген пікірді айтқым келеді [15, 218-226 б].

Наймандар көне жұрттардың бірі, малы мен басы көп өскен халық. Шыңғыс хан заманында патшалардың аты Тиан хан болды [16, 41 б].

Наймандардың шығуы Найман атадан тараған деген сөзсіз. Өздерін бір атадан тараған жеке меншік негізінде қаланған болатын. Рашид ад - дин айтуынша: Инанчи білге хан өлгеннен кейін, «Таянхан (Инанчи ханның) үлкен ұлы болғандықтан тақ мұрагері болған» дейді. Найман хандығы туралы қытай деректерінде «Юань Ши дің» мемлекеттік құрылымның басқару бағыттары туралы көре аламыз. Олардың лауазымдардың атаулар туралы түркі сөздердің атаулармен байланыстырады [17].

1204 жылдары Наймандар мен Шыңғыс хан арасында қақтығыс, екеуінің арасында наймандардың күші әлсіз болды. Наймандар алғаш мәдениетті монғол тайпалардың арасында болды. Я. Влади-

мирцов айтуынша Шыңғыс ханның ұлыстардың құрылуы, басым бөлігі мына тайпалардан құралған: татар, меркіт, джаджират, найман, керейттер болды [18, 71-81 б].

1206 жылы Шыңғыс хан наймандарды талқандап, Жетісуға шегінуге мәжбүр болған наймандар, Бұйрық хан мен Күшілік хан бірігіп. Жарты бөлігі төменгі Ертіс, қалған бөлігі өз жеріндегі Алтай ойраттардың құрамына кіреді [19, 68-69 б].

Н. Аристов еңбегінде солтүстік - шығыс қырғыз даласының бөлігінің, XIII ғасырда Моңғолдардың түркі тайпа арғын, найман, керей өзара араласу байланыс болу, басым бөлігі батыс жаққа орнаған болатын. Рычков айтуынша найман тайпасы ең негізгі танымал екенің айтты [5, 257 - 266 б]. И.Н. Березина найман сөзіне байланысты моңғолдық сандық найман, сегіз тайпадан құралғанын айтылады. Наймандардың түркі тайпадан шыққанның айтады. Наймандар найма деген өзен атауынан пайда болғанын, Оңтүстік бөлігін өтіп, батыс жаққа Моңғолия жерінде орнығады. Наймандар пайда бола бастады, ұйғыр - орхон хандықтары құлағаннан кейін, теле мен түркі тукю ортақ бірлестіктің нәтижесінде наймандар құрылады [5, 270 б].

Тарихи зерттеулерде түркі тайпалардың көшпелі халықтың қалыптасу нәтижесінде орнықты. Наймандар туралы халық шежіресінде қазақтан Ақарыс, Жанарыс, Бекарыс деген үш ұл дүниеге келеді. Үш жүздің алғашқы аталары болып табылады. Жанарыс орта жүздің екі әйелінен туған алты ұлы: Қарақожа, Аққожа, Ақтанқожа, Дарақожа, Есімқожа, Қасымқожа. Қарақожадан - Арғын, Аққожадан - Найман, Ақтанқожа - Қыпшақ, Дарақожадан - Қоңырат, Есімқожадан - Керей, Қасымқожадан Уақ тарайды. А. Сейдімбек «Балталы, Бағаналы ел аман бол» атты шежіресінде, Найман - Жанарыстың он екінші ұрпағы ретінде айтылады [20].

Қорытындылай келе тайпалардың негізге алған мәселесін, қазақ этносының қалыптасуындағы орын алған наймандардың ерекше атап кетуміз керек. Наймандардың сонау орта ғасырдан бері, көшпелі халық ретінде қазақ жеріне келген баршамызға мәлім. Қазіргі таңда орта жүзде орын алған наймандардың орнығуы, қазақ этносына ұлт ретінде қалыптасуына әсер етті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Рашид аддин. Сборник летописи. т.1.кн. 1. М.- Л., АН СССР. 1952. 102 бет.
2. Қазақ ССР тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. II том. Алматы: Қазақ ССР інін «Ғылым» баспасы, 1983. 440 б.
3. Қинаятұлы З. Моңғол үстіртін мекен еткен соңғы түркі тайпалары: ІХХІІ ғасыр. Астана: Елорда, 2001. 208 бет.
4. Мынжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы Алматы: Жалын, 1994. – 400 б.
5. Аристов Н.А. Қазақ этногенезі мен этникалық тарихы. 2 – ші бас. толық. – Астана: «Алтын кітап», 2007, - 372 бет
6. Қазақстан тарихы туралы қытай деректемелері. V том. Әулеттік тарихи жылнамалар. 3 – бөлім. – Алматы: «Дайк – Пресс». 2006, - 256 б.
7. Қазақстан тарихы туралы моңғол деректемелері. I том. Моңғолдың құпия шежіресі / Көне моңғол тіліндегі түп нұқалық транскрипциясы, ғылыми мағыналық аудармасы мен түсіндірмелерін, көрсеткіштерін жасаған Н. Базылхан. Алматы: Дайк Пресс, 2006. 400 б.
8. Сәдібек Зайыр. Қазақ шежіресі. – Т: Өзбекистан, 1994. – 144 б.
9. Жұртбай Т. Дулыға. Көне түркі батырлары туралы тарихи әфсаналар 2-том – Алматы: Жазушы, 2007. – 432 бет
10. Қазақ мемлекеттілігінің тарихы (ежелгі және ортағасырлық кезең). Монографиялық зерттеу. – Алматы: «Адамдар» ЖШС, 2007. – 432 бет.
11. Данияров.Қ. Атамекен тарихы. – Алматы: Иль-Дан, 2009, 400 бет
12. Данияров.Қ. Шыңғысханның тарихы. – Алматы: «PRINT-S», 2001 – 357 бет
13. Марғұлан Ә. Найман, Керей, Оңгіттердің жазулары // Ақиқат. – 1993.- № 7. - 70-76 бет
14. Закирьянов К. Тюркская сага Чингисхана. Сокровенное сказание казахов: Докум: исследование – Алматы: ИД «Жибек жолы», 2008. – 292 с.: илл.
15. Әбілғазы. Түрік шежіресі. Алматы: Ана тілі, 2006 ж, 200 бет.
16. Еженхан Б. Найман хандығының мемлекеттік құрылымы // Қазақ ордасы.2003 - № 3. 10-16 б.
17. Кычанов Е. И. Жизнь Темучжина думавшего покорить мир. Художник А. Озеровская. – М.: «Наука», 1973. -144 с
18. Кузембайұлы А., Абилев Е. История Казахстана. Учебник. 2-ое издание, переработанное и дополненное. – Алматы, «Санат», 1996. - 352 бет
19. Еңсебаев Т.А. Найман шежіресі // С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университет. Өлкетану. 2010. - № 2. 81-95 б.

20. Әлімқұлова Г.Н. Наймандар мен Керейттердің түріктік тегі туралы. «Жас ғалымдардың шығармашылығы – Қазақстанның инновациялық дамуының негізгі» тақырыбында магистраттар, аспиранттар мен жас оқытушыларға арналған II ғылыми – практикалық конференциясының. Материалдар (10-11.04.2006 ж.). –Тараз., «Тараз университеті» баспасы. 2007. 80-87 бет

Ахметшина Г.У.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК

Қазақ халқының көне дәуірден өшпес мұрасы болып, ұрпақтан-ұрпаққа, әкеден балаға сабақтасып, өзіндік тарихымен, әдет-ғұрпымен, сәндік, көркемдік жолымен, көшпенді елімізді бүкіл әлемге өзінің ерекшелігімен таныта білген ол- халқымыздың қолөнері.

Қолөнердің халықтың әлеуметтік салт-тұрмысында алатын орнының қаншалықты биік, жоғары екендігін дәлелдейтін, қолөнердің нақышын келтіріп, әдемілік, әсемдік дүниесінің ауқымын кеңейтетін ою-өрнек.

Халқымыздың ұлттық ою-өрнегі кең даланы мекендеген ата-бабаларымыздың өнерінің жалғасы, халық мәдениетінің куәсі. Ою-өрнек ісі замандара ағымы қалыптастырған, әрқилы тарихи кезеңдерден өтіп, бүгінгі күнге дейін жалғасын тауып келе жатқан, белгілі бір жүйеге келген маңызды өнер үлгілерінің бір саласы. Ою-өрнек түрлері, атаулары, қолданысы ата-бабаларымыздың шаруашылығына, өмір сүру салтынан, көзқарасы мен философиясынан сыр шертетін тарихи-мәдени мұраларымыздың ішіндегі ерекше дерек көздері болып табылады.

Тарихшылардың зерттеулеріне сүйенсек, заттарды әшекейлеу тас дәуірінің соңғы кезінен бастау алғаны анық. Алғашқы адамдар тастан жасалған құралдарының бетін бедерлеп, әртүрлі әшекейлер салған. «Андронов» заманында қазақ жерін мекендеген тайпалар жүннен, теріден, ағаштан, сүйектен істелген үй жиһаздары мен құрал-жабдықтарын ою-өрнекпен әшекейлеу сияқты қолөнердің қаншама жаңа түрлерін ойлап тауып, қолданып отырған.

Ою-өрнек тарихы қазақ халқының өнерінің, атаулардың пайда болу тарихын, қолданыстық мәнін, салт-дәстүр, әдет-ғұрыппен байланысын, тіпті халықтың рулық ұстанымдарын көрсетеді. Ою-өрнектің салынуы, қолданысы әрбір тарихи кезеңге сай өнердің даму ерекшеліктерін, өзгерістерді екшелейді.

Киетін киімінен бастап, ішетін табағына дейін оюлап, өрнектеп, барынша әсемдеп отыратын қазақ халқы туралы көптеген зерттеушілер «Қазақ халқы ою-өрнек әлемінде өмір сүреді» деп тегін айтпаған болар.

Жалпы ою өнері дүние жүзінің көп халықтарына тән. Дегенмен де қазақ халқының ою өнерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Қазақтың өмірімен біте қайнасып, ежелгі замандардан пайдаланып келе жатқан киіз үйін алсақ, есігінен аттап кірмей жатып ақ оюлар әлеміне саяхат басталады. Киіз үйдің оюлап жасаған бедерлі ағаш есігі, еденінен төселген алаша, сырмақ, киіз, кілем, құрақты көрпе, қабырғаға ілінген әртүрлі әдіспен жасалынған түрлі-түсті жүнмен оралып тоқылған шым-шилер, жүк жинайтын бедерлі жүкаяқтар мен ағаш төсектер, ағаштан ойып жасалынған ыдыс-аяқтар, оларды салып-алып жүретін аяққаптар мен сандыққаптар, ою-өрнекпен безендірілген қыз-келіншектер мен ерлер киімі, қыз-келіншектердің мойнына тағатын алқасы, шашына жалғайтын шашбауы, беліне байлайтын белдіктері, ер-жігіттердің атқа салатын ер-тұрмандары, қару-жарақтары, атқа жабатын жабуы-міне осы аты аталған заттар мен бұйымдардың барлығы да ою-өрнекпен безендіріліп отырған.

Демек, ою өнері қазақтың тарихымен бірге жасап, бірге дамып келе жатқан өнер.

Ою-өрнектің өркендеуіне ата-бабаларымыздың сезімдік-талғампаздық дүниесі, қоршаған табиғат аясы, өскен ұясы, туған жердің қасиетті топырағы мен тоғай тауларының құлпырған реңк-түрлері, шикізат байлықтары да көп ықпал етті. Әр халыққа, ұлтқа тән өзіндік ою-өрнек негіздері қалыптасып, дәстүр алды.

Ою-өрнек ісімен шұғылданатын шеберді оюшы, ал осы өнердің зер төгіп, кестелеп жасалатын нұсқаларымен айналысатын ісмерлерді «өрнекші» дейді. Ел ішінде ағаш, киіз тәрізді материалдарды ойып, тесіп, бедерлеп, сүйек, металдан жасалған сәндік жосықтарды «ою» деп, кестелеп, термелеп, жонымалап шығарған ою ырғақтарын «өрнек» дейді. Халықтық ою-өрнектерді қарап, шеберлер көңілдеріне ұнағандарын не қағазға, не тақыр теріге, не матаға түсіріп ойып алатын болған. Оюдың осындай қиындысын «үлгі» деп атайды.